

Азоб-укубатларга тўла тарих инсон ҳаётига нисбатан 20-30 йилларда амалга оширилган репрессия давридагидек очикча нафратни кўрмаган. Бошдан оёғигача шармандаликка бурканган сталин ўтмиши ҳаддан ташқари шухратпарастлик инсонни қонли жиноятларга бошлашини ҳаёт кўрсатади ва келажак учун бизга каттик дарс беради.

Виждон овозига қулоқ солган ҳолда ўша машъум йилларда содир бўлган воқеаларни шунчаки айтиб бўлмайди, чунки ўтмишсиз келажак йўқ ва келгусида бу қаби ғожиаларнинг вужудга келишидан қочиш учун биз тарихий ҳақиқат ва Аллоҳ таолонинг қонунлари билан ҳамжихатликда яшамоғимиз даркор. Ўзини энг муқаммал даҳо деб санаган Иосиф Сталин ўлимига қадар ҳам давлатни факат зўравонлик билан бошқариб бўлмаслигини тушуниб етмади. СССРнинг ҳеч бир раҳбари ўтакетган адолатсизлик учун жавобгарлик юқини у қаби ташимайди. Унинг тасдиқланган дунёқараши тарихига юзаки қарайдиганлар ёки содда инсонларгина унинг қўл остидагилар шунчалар жирканч қонунбузарликларни содир этганлигини Сталин билмаган деб ҳисоблашлари мумкин. Аслида, у нафакат буларнинг барчасини билган, балки уларни синфий душманларга нисбатан шафқатсиз бўлишга мажбур қилган ва ўша “душманлар” рўйхатига нафакат турли хил сабабларга кўра ўзига ёқмаганларни, балки уларнинг қари ота-оналари, хотинлари, ёш болалари, барча яқин ва узок қариндошларини ҳам қиритган. Гуноҳкор ва мақкор ҳукмдор тарихни ҳеч қачон алдай олмаслигини, қўплаб қон тўкилишига сабабчи бўлган қаҳри каттик инсонларни дунёнинг бутун халқлари, барча динлари тўхтовсиз лаънатлашини унутиб қўйган. Уларнинг омонат дунёвий шухрати мана шундай тарзда ўтади, олдинда эса уларни ўзлари содир этган даҳшатлардан анчагина оғирроқ бўлган жаҳаннам азоби қутмоқда. 30 йиллардаги қайгули воқеаларни эслаш, албатта, инсонни азобга солади, лекин бу азобли фикрлар инсонни ёвузлик ҳақида мулоҳаза қилишга ва эзгуликка қадам босишга ундайди. Бу ёвузликдан факатгина рухий азоб чекиб қориг бўлиш мумкин. Ушбу ғожеани ўйлаб ўтказилган қайгули тун ва қунлар – виждон учун

имтихондир. Бу жуда огрикли, лекин аянчли хакикатдир. Хакикатдан ҳеч қаерга кочиб қутулолмайсан. Ўша пайтда содир бўлганлар инсоният дунёси тозаланишга ва ўз рухий ибтидосига мурожаат этишга муҳтож эканлигидан далолат беради. Ушбу кескин эҳтиёжни англаш шундок ҳам инсон ҳаётини ахлокий жихатдан тушуниш йўқолиб кетган деб фараз қилинадиган замонавий ҷамият учун катта аҳамият касб этади. Лекин диний қадриятларни асос деб билган инсонлар томонидан эзгуликни танлашларига умид қилиш сакланиб қолган. Шундай қилиб, Совет ҳукумати томонидан дастлабки йилларда эълон қилинган виждон эркинлиги ва бошқа ҳуқуқлар марказда ҳам, жойларда ҳам бузиларди. СССРнинг ибодат қилувчи ва ибодат қилмайдиган фуқаролари ўртасида тенглик таъминланмаганди, конституцияда белгиланган динга тааллуқли кўрсатмалар умуман ижро этилмасди, Ислоҳ ҳақида гапирмасак ҳам бўлади. Ўртоқ Сталинни жосуслик ҳасталиги эгаллаб олғач эса 20-йилларнинг иккинчи ярми ва, айниқса, ғожиали ўттизинчи йилларда, диний ташкилотлар суриштириб ўтирмасдан империализм ва фашизмнинг гумаштаси ва ҳамқори деб эълон қилинарди. Сталиннинг қўл остидагилар чарчамасдан имомлар ва рухонийларга қарши даҳшатли айбловлар ўйлаб топишардики, уларнинг орасида ўз Ватанини арзон қаровга сотиш ҳам бор эди. Натижада уларнинг ақсарияти нима сабабдан ёмонликка дучор бўлаётганини билмасдан ўлиб кетди. Ахир мусулмон халқлари истикомат қиладиган ҳудудларда дин хизматчиларининг бир қисми уларни қўллаб-қувватламаса, биринчи социалистик ўзгартиришларни амалга ошириш имконсиз бўларди. Масалан, бойларнинг ерларини қайта тақсимлашда эътиқоддаги дехқонлар уларга бўлиб берилган ерларни олишдан бош тортадилар, уларнинг фикрига кўра, бу ерлар уларга тегишли эмас эди. Имомлар эса бу ҳолда истисно қилиш мумкинлигини уларга тушунтирар эдилар. Дин хизматчиларининг ўша даврдаги мурожаатномаларидан бирини мисол тариқасида қелтириб ўтаман. Унда шундай дейилганди: “Қўп ери бўлган бойларнинг ўзи ерларини ерсиз дехқонларга тақсимлаб беришлари лозим. Агарда улар хийла ва ёлгон йўллар билан тўплаган ортиқча ерларини ўзлари тарқатиб бермас эканлар, ерларнинг ҳукумат томонидан тақсимланиши ва дехқонларнинг улардан фойдаланиши ҳаром ҳисобланмайди”. Улар нима сабабдан совет ҳукуматида қўллаб-қувватлашди? Имомлар асрлардан бери давом этиб қелаётган ижтимоий тенгсизликни енгиб ўтишда, шу билан ўша даврдаги ҷамиятни андозадаги мусулмон адолатига яқинлаштиришда халққа ёрдам берадилар, деб умид қилишган. Лекин уларни инсофсизларча алдашди.

Мусулмонларнинг қалбидаги ишончли абадий ўлдирди. Озик-овқат тайёрлашда маҳаллий вакиллар ислоҳ дини хизматчиларига чўчка қўшти ва жунини топшириш талабини қўярдилар, қурби етмайдиган солиқлар белгилардилар, уларни тўлай олмаган имомларни судга топшириб, қаримага тортардилар ва маъмурий тартибда мол-мулкларини олиб қўярдилар. Сталиннинг қонқуяр хизматқорлари оғир меҳнатга ҳаттоки қасаллар ва майиб-мажруҳ қексаларни ҳам қўнатишарди, қоғайиш учун муҳлат ҳам беришмасди, буни айнан навбатдаги намоз бошланишидан олдин қилишарди. Қўпчилиқ жойларда қишлоқ хўжалиқи қенгашлари томонидан имомлар ва уларнинг оила аъзоларини уйларида қирғизиш қатъиян қан қилинганди. Шундай қоллар ҳам бўлганки, репрессияга ўчраган дин хизматчиларининг қарзандлари Бехудага бошқана қидириб, қорда тунаб, оёқларини совуққа олдиқардилар. Имомлар ва ибодат қилувчилардан Қуръон ва бошқа диний қитоблар олиб қўйилар, оммавий тарзда масжидлар ёпиларди. Уларнинг қўпчилиқи, ҳаттоки архитектура ёдқорлиқи деб тан олинганлари ҳам, аёвсиз қасон қилинарди. Бир қисмидан эса хўжалиқ эҳтиёжлари учун оқбор, қичанқона

сифатида фойдаланила бошланган, ва табиийки, буларнинг бари “кенг ишчи оммасининг истаги”га кўра амалга оширилганди. Айнан мана шу вақтда туркий тилдаги халкларнинг алифбосини латинлаштириш ўтказилганди. Бу Сталиннинг вилоят ҳокимлари томонидан саводсизликни тугатишни “тезлаштириш” шиори остида амалга оширилган эди. Ахмоқлар! Мусулмон минтакаларида минг йиллар давомида фойдаланиб келинган араб ҳарфлари билан саводсизликни яна ҳам тезроқ йўқ қилиш мумкин эди. Бир неча йилдан сўнг улар кирилл алифбосига ўтишга қарор қилдилар, латин алифбосига ўтиш учун сарфланган ҳаракат ва ҳаражатлар, ҳавога улоқтирилган бўлди. Йирик маънавий, маданий ва тарихий қимматга эга бўлган диний китоблар барча жойларда йўқ қилиб ташланди. Диндорларнинг ҳуқуқлари мунтазам поймол этилди, болаларга ислом динини ўргатишга тўсқинлик кўрсатилди, масжиднинг даромадлари мислсиз солиқларга тортилди. Юкорида санаб ўтилганларнинг барчаси Ислом олимларининг кўлида бўлган материаллар билан тасдиқланади. Архивларда ўша пайтларда мусулмонларга нисбатан амалга оширилган чидаб бўлмас даражадаги ҳуқуқбузарликларга гувоҳлик берувчи катта миқдордаги ҳужжатлар сақланиб қолган. Улар бугунги кунда бизнинг томонимиздан қоралаш учун аниқ манба сифатида фойдаланилмоқда. 1930 йил 8 майда ВЦИК хайъатининг аъзоси, ўрток П. Смидович М.И. Калининга шундай деб ёзади: “Мусулмон динига доир ҳолат, бошқа динларга нисбатан ёмонроқ, лекин умуман олганда, барча динлар учун хос бўлган манзарада. Коллективлаштириш бўйича букишларни партия гайрат билан амалга оширмоқда, диний фронтдаги букишлар ҳам давом этмоқда”. Ўша пайтда Турар Рискулов ёзади: “Очликдан ўлган мусулмонлар сони жуда кўпчиликни ташкил этади”. Динга нисбатан бунчалар ваҳшиёна муносабатга макбул изохни топиш мумкинми?! Социализмни қуришда дин нимаси билан ҳалакит берган экан? Мен бу саволни бугунги кунда ўтмишни қўллаб-қувватлашга уринишларини ҳали ҳам қўймаётганларнинг барчасига бераёпман. XX асрнинг бошларига қадар Ўрта Осиёлик Ислом олимлари бутун мусулмон оламининг маънавий ҳаётида илгор бўлишган ва дунёнинг барча бурчакларида юксак ҳурматга сазовор бўлишган, лекин 20 йилларнинг охири 30 йилларда ушбу кенг минтақанинг маънавий марказлари яқсон қилинди. Шунга қарамайдан, 2-жаҳон уруши бошланганда, тобора заифлашиб бораётган мусулмон маънавияти нацизмга қатъият билан қаршилик кўрсатиб, бу даҳшатлар ва қўрқинчли адолатсизликдан чиқа олди. Хатто Сталин ҳам совет руҳонийларининг ватанпарварлиги ва мардлигидан бир мунча таъсирланади. Чунончи, у бундан олдин ўз лагерларида қанчадан-қанча ибодат қилувчи ва уларнинг имомлари отиб ташланганини жуда ҳам яхши биларди. 1943 йилда келган илиқлик узок давом этмади. 50 йилларнинг охириларида дин 1980 йилга қадар коммунизмни қуриш дастури билан боғлиқ яна бир қатор маъмурий таъқиқларга дуч келди. Жиддий илоҳиёт ҳақида сўз ҳам бўлиши мумкин эмас эди, омон қолган Бухоро мадрасасида таълим дастури ҳукумат томонидан қатъий чекланган, талабаларни қабул қилиш чегараланган эди. Кўпчилик Ислом илмлари ўқитилмасди, кўпинча, ўқишга қиравчилар қўрқитилиб, дўк-пўписа қилинади ва у ерга ўқишга қириш ҳуқуқи эвазига КГБ билан яқиндан ҳамкорлик қилиш талаб этиларди. Шунинг учун ҳам бу мадраса битиравчилари замонавий мусулмон олами ютуқлари билан яхши таниш эмаслиги, бор йўғи расм-русум масалаларини билишлари ва доимий моддий қийинчиликларни ҳис қилишлари унчалик ҳам ажабланарли эмас. Давлатимизнинг мустақиллиги эълон қилингандан кейингина мусулмонлар ва бошқа динларга эътиқод қилувчилар носоглом тушунчадан қелиб чиқадиган таъқиб қилинишдан ва турли хил маъмурий чекловлардан

озод бўдилар. Охирги йилларда биз янгиланишларнинг, биринчи навбатда, сифатли янгиланишларнинг гувоҳи бўлмоқдамиз. Бизнинг халкимиз дунёвий фикрлаш ва ҳаёт тарзини танлаган бўлсада, бу бизнинг эътиқодимизга ҳеч қандай таъсир кўрсатмаяпти, энг асосийси, бизнинг давлатчилигимизга яққол ифодаланган мақсадга қаратилган инсонпарварлик ҳосдир.

Абу Муслим, Қора кунлар" китобидан